

Essay Reviews

Współczesna stylistyka polska

STANISŁAW GAJDA

(Opole)

1. W niniejszym przeglądowym artykule określenie *współczesna* z tytułu zawęzłam przede wszystkim do ostatnich dziesięciu lat, czyli obejmuję nim lata 90. XX w. oraz początek w. XXI, choć nie czynię tego zbyt rygorystycznie [zwłaszcza w części (3.)]. Na taką decyzję wpływa przede wszystkim istnienie dość wyczerpującego omówienia dziejów polskiej stylistyki do początków lat 90. XX w. (zob. Gajda 1995, por. też wcześniejsze omówienia, m.in. Budzyk 1946, Kurkowska 1965, Markiewicz 1965, Handke 1977). Nie dokonała się bowiem wówczas w stylistyce polskiej żadna zasadnicza „rewolucja naukowa”. Podobnie jak w całym wieku XX rozwija się ona w duchu pluralizmu oraz synkretyzmu i ciągłości, wzbogacając własne tradycje o nowe treści przejmowane ze stylistyki powszechnej, a także z szybko rozwijającej się w drugiej połowie wieku wiedzy o komunikacji i o tekście (dyskursie). Natomiast dokonały się dość istotne zmiany instytucjonalno-organizacyjne. Dlatego swój przegląd rozpocznę od przedstawienia sytuacji organizacyjno-instytucjonalnej w społeczności stylistycznej (2.), wskazując na główne ośrodki, formy organizacyjne i typy działań. Następnie omówię sytuację poznawczą w zakresie teorii stylu i stylistyki (3.) oraz główne kierunki badań i niektóre uzyskane rezultaty (4.).

2. W pierwszym powojennym ćwierćwieczu mimo iż badania stylistyczne prowadzono w wielu ośrodkach akademickich, to jednak dość zdecydowanie nadawały im ton **Warszawa** (zwłaszcza Halina Kurkowska na Uniwersytecie Warszawskim w zakresie stylistyki językoznawczej, por. m.in. Kurkowska... 1959,

oraz Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w zakresie stylistyki literaturoznawczej, a w nim przede wszystkim grupa badaczy skupiona wokół Marii Renaty Mayenowej) i **Kraków** (por. Zenon Klemensiewicz, Tadeusz Milewski i Ewa Ostrowska na obszarze stylistyki językoznawczej, a także Maria Dłuska i Henryk Markiewicz w stylistyce literaturoznawczej), a także **Łódź** (Stefania Skwarczyńska i jej uczeń Jan Trzynadłowski) i **Poznań** (Edward Balcerzan i Jerzy Ziomek).

Od lat siedemdziesiątych – obok Warszawy (m.in. Edward Czaplejewicz, Teresa Dobrzyńska, Stanisław Dubisz, Michał Głowiński, Edward Kasperski, Janusz Sławiński), Krakowa (Stanisław Balbus, Krystyna Pisarkowa) i Łodzi (Danuta Bieńkowska, Grzegorz Gazda, Elżbieta Umińska-Tytoń) – zaczynają się krystalizować nowe centra stylistyczne: **Lublin**, **Katowice** i **Opole**. W Lublinie wokół Teresy Skubalanki wyrastają tacy badacze jak Jerzy Bartmiński, Barbara Boniecka, Jan Mazur, Anna Pajdzińska i Maria Wojtak. W Katowicach Aleksander Wilkoń tworzy ośrodek językoznawczo zorientowanych badań głównie nad językiem artystycznym (por. seria *Język artystyczny*, t. 1-10, Katowice 1978-1996), w którym dojrzewają tacy badacze jak Małgorzata Kita, Danuta Ostaszewska, Romualda Piętkowa, Ewa Sławkowa, Bożena Witosz. Wreszcie w Opolu obok Stanisława Gajdy skupiają się Dorota Brzozowska, Elżbieta Dąbrowska, Marzena Makułowska, Ewa Malinowska, Anna Starzec i Bogusław Wyderka.

W latach 90. Opole stało się centrum organizacyjnym stylistyki nie tylko polskiej. Z inicjatywy S. Gajdy w 1990 r. powstała tu pierwsza w Polsce Katedra Stylistyki oraz utworzono Komisję Stylistyczną przy Komitecie Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk. Od 1989 r. odbyło się w Opolu z udziałem badaczy z prawie wszystkich krajów słowiańskich 12 międzynarodowych konferencji stylistycznych, a ich materiały zostały opublikowane w tomach pokonferencyjnych, por. *Wariancja w języku* (1991), *Synteza w stylistyce słowiańskiej* (1991), *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych* (1991), *Systematyzacja pojęć w stylistyce* (1992), *Przemiany współczesnej polszczyzny* (1994), *Stylistyczne konfrontacje* (1994), *Kształcenie porozumiewania się* (1994), *Styl a tekst* (1996), *Człowiek – dzieło – sacrum* (1998), *Słowo i czas* (1998), *Dyskurs naukowy – tradycja i zmiana* (1999), *Świat humoru* (2000). Konferencja 13. (o stylistyce pragmatycznej, zob. Witosz 2001) i 14. (o stylistyce kognitywnej, tom pokonferencyjny pod red. G. Habrajskiej i J. Ślósarskiej w druku) odbyły się w latach 2000 i 2001 w Katowicach i Łodzi.

Podczas opolskich spotkań stylistycznych zrodziła się też idea międzynarodowego programu badawczego „Współczesne przemiany języków słowiańskich”.

Jego pierwszy etap realizacji znalazł wyraz w 14-tomowej serii *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Każdy z tomów tej serii stanowi monografię jednego języka i prawie każdy zawiera mniej lub bardziej rozbudowaną część stylistyczną. W rozpoczętym drugim etapie realizacji – syntetyczno-komparacyjnym – przewiduje się odrębny tom stylistyczny. Niezależnie od niego problematyka stylistyczna może pojawić w innych tomach planowanej serii *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*.

Jeszcze jednym dzieckiem opolskich spotkań stylistycznych stało się czasopismo – rocznik „Stylistyka” ukazujące się od 1992 r. Publikują w nim autorzy przede wszystkim z krajów słowiańskich, ale także badacze z całego świata, od Australii po USA. Pismo stara się informować o bieżącym słowiańskim życiu stylistycznym (konferencje, jubileusze, publikacje itp.).

Można także sądzić, że w znacznej mierze podstawą odnowienia – po kilkustoletniej przerwie – działalności Komisji Słowiańskiej Poetyki i Stylistyki przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów stały się opolskie inicjatywy. Pierwsze po latach spotkanie Komisji w prawie całościowo nowym składzie odbyło się w Opolu w 2001 r. Kieruje nią obecnie prof. dr Ivo Pospišil, czeski slawista z Brna.

Chyba nie bez wpływu aury opolskich spotkań i „Stylistyki” zrodziła się idea powołania serbskiego międzynarodowego czasopisma stylistycznego „Styl”. Jego założyciel i redaktor M. Čarkić od wielu lat uczestniczy w opolskich spotkaniach i należy do najaktywniejszych członków zespołu redakcyjnego „Stylistyki”.

3. Orientacja w sytuacji poznawczej współczesnej stylistyki nie jest łatwa. Nie bez podstaw mówi się o chaosie stylistycznym, mając na myśli m.in. brak wyraźnej dyscyplinarnej tożsamości, występowanie na obszarze stylistyki szeregu słabo korespondujących kierunków, zrywanie ciągłości, rażąca nie(do)określoność kluczowych pojęć itp. Do pewnego stopnia taki stan można uznać za naturalny, stylistyka dzieli go z innymi naukami humanistycznymi. Na spotęgowanie nieładu złożyły się jednak i specyficzne czynniki zarówno o charakterze historycznym, genetycznym, jak i współczesnym.

Narodziny stylistyki sytuuje się – raczej dość umownie – na koniec wieku XIX. Rodowód myśli stylistycznej sięga jednak czasów znacznie odleglejszych – w naszym kręgu kulturowym jej korzenie tkwią w antycznej retoryce. XIX-wieczna stylistyka przejęła z retoryczno-stylistycznego dziedzictwa tylko tę część, która koncentrowała się na *elocutio*. W zapomnienie poszła antyczna retoryka jako jedność filozoficznej refleksji nad światem, etycznej oceny i praktycznego narzędzia. „Śmierć” retoryki w XIX w. nastąpiła głównie dlatego, że oderwała się ona od

głębokich uzasadnień i przekształciła w normatywne tezaury figur i form elokucyjnych, stając się praktyczną stylistyką. Nowa stylistyka radykalnie odnowiła pojęciowo-terminologiczne instrumentarium, sięgając do krzepnącego nowego językoznawstwa. Pozostał jednak elokucyjny duch przy odmiennej szacie, teraz językoznawczej.

Ta językoznawcza geneza nowej stylistyki znalazła wyraz w strukturalistycznych szkołach stylistycznych – francuskiej (m.in. Ch. Bally), rosyjskiej (formalizm) i czeskiej (szkoła praska) oraz w ukształtowaniu się „zmieszanej” tzw. stylistyki tradycyjnej. Wyróżnia się w niej stylistykę środków stylowych (zazwyczaj ograniczanych do środków językowych ujmowanych tak szeroko, jak na to pozwalało aktualne widzenie języka – z reguły od środków fonetycznych po leksykalne i składniowe) oraz stylistykę stylów, wśród których pod wpływem szkoły praskiej centralną pozycję zajęły style funkcjonalne. Sam styl określa się najczęściej jako sposób (zasadę) wyboru środków i ich użycia, rzadziej zwracano uwagę na ich organizację w tekście. W praktyce badawczej często ograniczono się do wyliczenia środków i ogólnikowego wskazania ich funkcji. Ta „uproszczona” stylistyka występująca w wielu pracach analitycznych nie budowała autorytetu stylistyce ani w literaturoznawstwie, ani w językoznawstwie.

W literaturoznawstwie obok pozytywistycznie zorientowanego nurtu retoryczno-językoznawczego (elokucyjnego) istniał nurt stylistyki neoidealistycznej, nawiązujący do znanego już w starożytności (Platon) pojmowania procesu twórczego jako mającego swoje źródło we wrodzonych zdolnościach i natchnieniu oraz do romantycznych idei traktujących dzieło jako całościowy wyraz ducha narodu i czasu, a przejawiającego się poprzez wyraz ducha artysty. Nurt ten ożywiony przez inspiracje hermeneutyczne w dużej mierze przyczynił się do wykrytalizowania się opozycji stylistyka literaturoznawcza – stylistyka językoznawcza.

W konsekwencji pierwszą połowę XX w. zdominowały cztery klasyczne już dziś orientacje badań stylistycznych:

1. Zorientowana lingwistycznie francuska szkoła stylistyczna, która od zajmowania się środkami o wartości ekspresywno-emocjonalnej ewoluowała, kierując uwagę na szerzej traktowane środki nacechowane oraz na ich wybór i organizację w tekście (styl jako jakość wypowiedzi, będąca rezultatem wyboru środków i ich organizacji);
2. Rosyjska szkoła formalna, która zajęła się organizacją wypowiedzi artystycznych i wniosła w jej poznanie wiele nowego, choć sam styl ograniczała do językowej strony tekstu, a stylistykę do działu poetyki;

3. Stylistyczna szkoła praska, która uznawała wszystkie teksty (artystyczne i nieartystyczne) za całościowe struktury i postulowała poszukiwanie ich naczelnej zasady konstrukcyjnej, czyli stylu, a także wysunęła koncepcję stylów funkcjonalnych jako odmian języka związanych z jego podstawowymi funkcjami;

4. Niemiecka szkoła neoidealistyczna.

Druga połowa XX w. (zwłaszcza od lat 70.) przyniosła burzliwy rozwój teoretyczno-metodologicznej refleksji nad zjawiskami językowymi. Obok klasycznych koncepcji pojawiły się nowe, ożywiły się tradycje retoryczne i hermeneutyczne. Im bliżej końca wieku, tym wyraźniejszy staje się pluralizm i synkretyzm. Nie są one jednak tak całkiem „ślepe”, chaotyczne. Oto chyba do naukowego archiwum odeszły stylistyki: generatywna, naddatku (ornamentu), wyjątków i dewiacji oraz wyborów. Natomiast w gąszczu wielu „dyscyplin”, „teorii” i „analiz”, układających się w dość bezładny archipelag (zob. Hoffmannová 1997) i w postmodernistycznej aurze, która „każe” przeżywać rozpad wielkich teorii i jest niechętna wobec prób syntetyzowania (por. Nycz 1992), da się dostrzec pewien ład. Wyraźna jest komunikacyjno-tekstowa (dyskursowa) dominanta rozwojowa. Widać ją w trzech głównych współcześnie stylistycznych paradygmatach: stylistyki funkcjonalnej, stylistyki pragmatycznej i stylistyki kognitywnej.

Stylistykę funkcjonalną od początku cechowała koncepcyjna otwartość. Korzystała z tradycji francuskich i rosyjskich, przyjmowała pojęcie stylu jako globalnej zasady integracyjnej i inspiracje komunikacjonistyczne. Interesował ją więc nie tylko „wielki czerpak”, który wybierał z rzeczywistości językowej style funkcjonalne. Trudno uznać za w pełni trafne opinie o wyczerpywaniu (lub wyczerpaniu) się tego paradygmatu.

Stylistyka funkcjonalna okazała się najbardziej wpływowym paradygmatem stylistycznym, przynajmniej w językoznawczo zorientowanej stylistyce XX w. w Europie Środkowej i Wschodniej. Natomiast na Zachodzie (głównie w Niemczech i w Wielkiej Brytanii) reakcją na autonomizm klasycznych nurtów strukturalizmu i generatywizmu stała się rozwijana w ramach pragmalingwistyki stylistyka pragmatyczna. Zwraca ona uwagę na różnorodne czynniki determinujące przebieg komunikacji (por. czynniki stylotwórcze w stylistyce funkcjonalnej), w tym zwłaszcza na intencje komunikacyjne. Wprowadza także „czerpak o gęstszych okach”. Jej wejście do krajów, w których wcześniej uprawiano stylistykę funkcjonalną, uświadomiło badaczom do pewnego stopnia komplementarność obu paradygmatów.

Stylistyka kognitywna rozwijana w ramach kognitywizmu na razie nie stworzyła jakiejś spójnej koncepcji stylu i stylistyki. Niewątpliwie otwiera jednak

nowe możliwości rozwiązania tradycyjnych problemów stylistyki. Wydaje się, że może dostarczyć głębszej podstawy teoretycznej dla zbadania tekstu poprzez odwołanie do udziału różnych struktur reprezentacji wiedzy w procesach tworzenia i recepcji tekstu. Pozwala także na pełniejszy opis natury zjawisk stylowych jako językowych sposobów reprezentacji i użycia wiedzy w dyskursie. Jak dotąd kognitywistyczna orientacja w stylistyce obejmuje badania dwójakiego rodzaju: 1) zamierzone na wykorzystanie kognitywizmu do rozwiązania podstawowych problemów teorii stylu i stylistyki (wybór środków, budowa i interpretacja tekstu itp.) i 2) dające kognitywną interpretację tradycyjnie wydzielanym środkom stylowym (m.in. metaforze, metonimii, epitetowi, paradoksowi).

Na dotychczasowe dzieje stylistyki można też spojrzeć z punktu widzenia sposobu ujmowania centralnej kategorii – pojęcia styl. Z tej perspektywy dzieje te dadzą się sprowadzić do ścierania się dwu nurtów, które nieco umownie nazwać by można formalnym (elokucyjnym) i integralnym. Do pierwszego nurtu należy zaliczyć stylistykę francuską, rosyjski formalizm i klasyczną stylistykę funkcjonalną, a także w znacznej części stylistykę pragmatyczną. Rodowodu nurtu integralnego (holistycznego) należy szukać w romantycznych koncepcjach stylu, które odnoszą go nie tylko do planu wyrażenia, lecz także do planu treści. Orientacja integralna odrodziła się w neoidealistycznej stylistyce oraz w różnych koncepcjach hermeneutycznych.

Współcześnie oba nurty wyraźnie zbliżają się do siebie. Umacnia się pojęcie stylu jako globalnej zasady integrującej elementy formalne, treściowe i kontekstowe. Staje się to możliwe dzięki rozwojowi różnych nauk o tekście i o komunikacji. Dla teorii stylu ważne okazuje się skoncentrowanie uwagi na tekście (dyskursie) i wypracowanie wielu pojęć operacyjnych dotyczących jego budowy. Tym samym integralna koncepcja stylu zyskuje bardziej operacyjny wymiar a ujęcie elokucyjne – holistyczne zwieńczenie. Bardziej realistycznie rysuje się więc program integracji wiedzy o tekście i o stylu w ramach stylistyki scalającej różne tradycje i paradigmaty.

Jak na tle sytuacji poznawczej w stylistyce powszechnej wygląda w XX w. stylistyka polska? Znalazły w niej odbicie prawie wszystkie ważniejsze nurty obecne w stylistyce światowej. Przy czym najczęściej nie jest to proste przeniesienie, raczej mamy do czynienia z twórczą adaptacją i próbą budowania oryginalnych kontynuacji o charakterze synkretycznym, z wykorzystaniem różnorodnych nowszych inspiracji (semiotycznych, teoriokomunikacyjnych, teoritextstowych, socjolingwistycznych, neoretorycznych, etnolingwistycznych, kognitywistycznych).

Do najbardziej wyrazistych ugrupowań badawczych i badaczy, którzy odcisnęli swoje piętno na dziejach polskiej stylistyki, należy zaliczyć w okresie międzywojennym w zakresie **stylistyki literaturoznawczej** tzw. szkołę wileńsko-warszawską. Odwoływała się ona głównie do formalizmu rosyjskiego oraz szkoły praskiej i miała charakter prestrukturalistyczny (zob. Budzyk 1946). Po wojnie nawiązała do niej wpływowa, bardzo otwarta na różne podniety (m.in. na myśl R. Ingardena) i ewoluująca w duchu komunikacjonistycznym **polska szkoła strukturalistyczna**, której jądro stanowili badacze skupieni w Instytucie Badań Literackich PAN, zwłaszcza Michał Głowiński (1997-2000) i Janusz Sławiński (1998-2001). Na osobne miejsce w tej szkole z punktu widzenia stylistyki językoznawczej zasługuje Maria Renata Mayenowa, która konsekwentnie dążyła do zbudowania na strukturalistyczno-semiotycznej podstawie wzbogaconej o wymiar socjolingwistyczny i teoriektostowy programu poetyki lingwistycznej (zob. Mayenowa 1974 i 1993). Zabiegała o doskonalenie lingwistycznego warsztatu badacza tekstu artystycznego. Odegrała dużą rolę jako propagatorka w Polsce klasycznych europejskich koncepcji stylistycznych oraz badaczka polskiej świadomości stylistycznej w ciągu wieków, a także jako inicjatorka i organizatorka w Polsce badań teoriektostowych. Za jej kontynuatorkę można uznać T. Dobrzyńską (zob. m.in. Dobrzyńska 1991 i 1994). W Krakowie w aurze mniej strukturalistycznej, czy później wręcz poststrukturalistycznej obok Henryka Markiewicza (1996-1998) wyrósł Stanisław Balbus (1990 i 1993).

W zakresie **językoznawczo** osadzonej polskiej myśli stylistycznej w pierwszym okresie powojennym szczególnie doniosłe znaczenie dla teorii i praktyki badawczej miały poglądy i dokonania **Zenona Klemensiewicza** i **Haliny Kurkowskiej**. W pracach pierwszego w spójną całość stopiły różne językoznawcze tradycje stylistyczne (por. zwłaszcza Klemensiewicz 1961 i 1969), a sam badacz starał się stworzyć operatywne narzędzia analiz. H. Kurkowska przeszła do historii polskiej stylistyki przede wszystkim jako protagonistka praskiej stylistyki funkcjonalnej i współautorka (wraz z S. Skorupką) *Stylistyki polskiej* (1959), por. też Kurkowska 1991.

Zindywidualizowany synkretyzm z przewagą początkowo orientacji strukturalistycznej a w ostatnich latach z coraz silniejszymi inspiracjami hermeneutycznymi widoczny jest w postawie teoretyczno-metodologicznej **Teresy Skubalanki**. Do dychotomii *langue-parole* wprowadza ona jako człon autonomiczny – styl. Akomoduje on system języka i determinuje bezpośrednio realizację tekstową. Zjawiska językowe rozpatruje Skubalanka na tle szerokiego kontekstu historyczno-kulturowego, doceniając przy tym inwencję twórczą jednostek (por. m.in. Skubalanka 1984, 1991, 1995, 2001).

Bliski Skubalance jest **Aleksander Wilkoń**, choć nieco inaczej rozkłada akcenty w swojej ewoluującej koncepcji stylu i stylistyki. Stopniowo również słabnie w niej pozycja elementów strukturalistycznych (prasko-Jakobsonowskich), natomiast na czoło wysuwa się związek ze współczesnymi poglądami filologiczno-hermeneutycznymi, wykorzystującymi osiągnięcia teorii komunikacji i teorii tekstu (dyskursu), por. Wilkoń 1977, 1987, 1999, 2001.

Jeszcze inny kierunek rozwoju widać w poglądach **Jerzego Bartmińskiego**, który od koncepcji praskiej doszedł do kognitywizmu. Przyjmując kategorię stylów funkcjonalnych, wprowadził pojęcie derywacji stylu (styl potoczny jako podstawa i centrum systemu stylowego, z niego wywodzą się inne style). Próbował znaleźć głębsze – antropologiczne – uzasadnienie dyferencjacji stylowej, co doprowadziło go do kognitywizmu i do pojęcia językowego obrazu świata, por. Bartmiński 1977, 1990, 1990 (red.).

Najbardziej pojemną i otwartą koncepcję-program stylu i stylistyki przedstawił **Stanisław Gajda**. Styl dla niego to „humanistyczna struktura tekstu”, pojmowana jako jedność wszystkich struktur tekstowych (treściowych i formalnych) oraz kontekstowych. Natomiast stylistyka to transdyscyplina, której zadaniem jest integracja aspektowej wiedzy, wnoszonej przez zmieniający się archipelag dyscyplin badających ludzką komunikację, por. Gajda 1982, 1983, 1992.

Od lat 70. docierają do Polski inspiracje pragmatyngwistyczne, m.in. teoria aktów mowy i niemiecka stylistyka pragmatyczna. Najwcześniej i w najszerszym zakresie podejmuje je Krystyna Pisarkowa (1975, 1994, 1998), a także Jan Mazur (1986 i 1990) oraz Aleksander Awdziejew (1987). W latach 90. paradygmat stylistyki pragmatycznej stał się bardzo ekspansywny (por. m.in. Sławkowa 2000, Witosz 2001), z nim wiąże się bujny rozwój genologii lingwistycznej.

Lata 90. w polskiej stylistyce można określić jako czas chaosu (a może raczej braku spodziewanego porządku) albo jako okres kształtowania się nowego ładu. Odchodzi się od tego klasycznego strukturalizmu (m.in. podporządkowania tekstu systemowi, izolacji tekstu itd.). Na plan pierwszy wysuwa się zdarzeniowość i jednostkowość tekstu, ale uwikłanego w relacje intertekstowe. W postmodernistycznej aurze intelektualnej górę bierze „dogmatyczny sceptycyzm” wobec wszelkich teorii, głosi się czas „teorii bez teorii” i „poetyk (stylistyk itp.) bez granic”, por. Bolecki... 1995, Nycz 1993 i 1997, Markiewicz 1998. Niemniej w całym tym współczesnym pomieszaniu da się dostrzec współlistnienie i przenikanie się różnych paradygmatów stylistycznych (zwłaszcza funkcjonalnego, pragmatycznego i kognitywnego) oraz ich integrowanie się w dominującym **podejściu dyskursywno-kognitywnym**.

4. Ferment teoretyczno-metodologiczny we współczesnej stylistyce, dokonujący się w aurze pluralizmu spod hasła „wszystko wolno”, sprawia, że praktyka badawcza jest bardzo zróżnicowana. Obok prac ortodoksyjnie wiernych określonym założeniom i regułom postępowania narzucanym przez dominujące paradygmaty pojawiają się prace świadomie synkretyczne, łączące elementy różnych paradygmatów w spójną całość, a także świadomie lub nieświadomie eklektyczne, przy czym ów eklektyzm bywa w różnym stopniu maskowany. Nie brak wreszcie prac, w których autorzy nie deklarują więzi z żadnymi głośnymi, dominującymi nowymi paradygmatami oraz nie ujawniają swojego stanowiska metodologicznego. W razie konieczności odwołują się do szyldu tzw. stylistyki tradycyjnej, przez którą można rozumieć wielopostaciowy konstrukt poznawczy obejmujący różnorodne genetycznie elementy, o zatartej przynależności paradygmatowej, sprawdzone w praktyce badawczej i dość powszechnie przyjęte jako użyteczne poznawczo.

W swoim omówieniu dokonań polskiej stylistyki w ostatnich kilkunastu latach nie zamierzam jednak przyjmować stopnia wierności określonym paradygmatom jako podstawowego kryterium porządkującego. Postaram się wskazać najważniejsze osiągnięcia związane z określonymi kręgami problemowymi. Wykorzystam tu tradycyjny już podział na style funkcjonalne, stosowany przy wcześniejszych omówieniach dorobku stylistyki polskiej (por. zwłaszcza Gajda 1995).

Zacznę od wskazania najważniejszych **syntez**, które ukazały się po 1990 r. Nie pojawiła się właściwie żadna akademicka synteza typu podręcznikowego, tylko za krok w jej kierunku można uznać *Przewodnik po stylistyce polskiej* (Gajda 1995). Nic więc dziwnego, że wznowiono *Stylistykę polską* H. Kurkowskiej i S. Skorupki (wyd. V, 2001). Za cząstkowe syntezy tego typu można uznać dość obszerne omówienia współczesnych styli funkcjonalnych polszczyzny w kilku zbiorowych opracowaniach, zob. Bartmiński 1993, Pisarek 1999 i Gajda 2001 (por. też wyd. II, 2001 pracy Wilkonia z 1987).

Natomiast obrodziły wydawnictwa typu słownikowo-encyklopedycznego. Najcenniejsze z nich dotyczą przede wszystkim literatury pięknej, ale dość zdecydowanie wychodzą poza obszar tekstów artystycznych i zawierają dużo wiedzy stylistycznej odnoszącej się do całego świata tekstowego, por. słowniki terminów literaturoznawczych (Głowiński... 1976, wyd. III poszerzone i poprawione 1997) oraz słowniki literatury polskiej (zob. Michałowska 1990, Kostkiewiczowa 1991, Bachórz...1991, Brodzka...1992, Hutnikiewicz...2000).

Z zagadnień ogólnostylistycznych podejmowanych we współczesnej stylistyce polskiej chciałbym zwrócić uwagę zwłaszcza na trzy: intertekstualność, genologię

i gramatykę stylistyczną. Są to problemy centralne i zwłaszcza wokół dwu pierwszych toczy się ożywiona dyskusja oraz podejmuje się je na różnym materiale tekstowym.

Pojęcie **intertekstualności** wywiedzione przez J. Kristevą z Bachtinowskiej dialogiczności zrobiło i w polskim poststrukturalizmie sporą karierę. Zajmowali się nim wcześniej M. Głowiński i H. Markiewicz, a w latach 90. m.in. R. Nycza (1993), S. Balbus (1995), W. Bolecki (1995) oraz J. Ziomek (1995). Według określenia Nycza kategoria ta odnosi się do właściwości tekstów, które są związane z ich relacjami z innymi tekstami oraz architekstami (regułami gatunkowymi oraz normami stylowymi). Oprócz prac o ambicjach teoretycznych nie brak opracowań, które analizują zjawisko intertekstualności w różnych wymiarach i na różnym materiale, np. Dąbrowska 2001.

Genologia polska ma bogate tradycje, dość wspomnieć fundamentalne prace S. Skwarczyńskiej (zwłaszcza 1965) i założone przez nią czasopismo „Zagadnienia Rodzajów Literackich” (zob. zamieszczane tu materiały do słownika rodzajów i gatunków literackich), a także antologię *Genologia polska* (1983). W latach 90. dyskusja genologiczna wobec wyraźnej dynamiki gatunkowej i recepcji M. Bachtina objęła całe uniwersum tekstowe, tocząc się na dwu poziomach: teoretycznym oraz opisu gatunków tekstów artystycznych i nieartystycznych. Generalnie zagadnienia współczesnej genologii poruszali obok A. Wierzbickiej (1983) i R. Nycza (1984, wyd. II 1996) m.in. Bolecki...2000, Dutka 2000, Ostaszewska 2000. Pojawiło się też bardzo wiele monografii poświęconych poszczególnym gatunkom (artystycznym i nieartystycznym), np. odzie (Kostkiewiczowa 1996), modlitwie (Makuchowska 1998), wywiadowi (Kita 1998), esejowi (Wyka 1991), dowcipowi (Brzozowska 2000). Ukazał się także popularnonaukowy *Słownik gatunków literackich* (Bernacki... 1999).

Gramatykę stylistyczną w duchu strukturalistycznym uprawia T. Skubalanka (1988 i 1991, wyd. II poprawione i uzupełnione 2000). Kluczowe dla jej koncepcji jest pojęcie akomodacji stylistycznej struktur gramatycznych. Rozwój wiedzy o tekście postawił na porządku dnia kwestię tzw. gramatyki tekstu i wartości stylowej kategorii tekstowych (zob. m.in. Dobrzyńska 1991, Bartmiński... 1998, Duszak 1998, Wilkoń 2002). Natomiast rozwój orientacji dyskursywno-kognitywnej znalazł wyraz w budowaniu koncepcji gramatyki komunikacyjnej (Awdziejew 1999) i kognitywnej (Tabakowska 2001).

W badaniach nad stylami funkcjonalnymi najszerszy jest front badawczy nakierowany na **styl artystyczny**. Zainteresowania nim są bardzo różnorodne, a wychodzi się z różnych pozycji metodologicznych oraz dyscyplinarnych (wyjście głów-

nie od językoznawstwa lub literaturoznawstwa, choć granice między tradycyjnie wydzielanymi stylistyką językoznawczą i stylistyką literaturoznawczą zacierają się). Nie sposób ich i uzyskanych rezultatów tu w jakiś pełniejszy sposób przedstawić. Odsyłam zatem do prac wyżej wskazanych, zwłaszcza do syntez, które zawierają spore wykazy literatury.

Styl potoczny stał się na szerszą skalę obiektem naukowej obserwacji dopiero od lat 70. (zob. Gajda 1995). W latach 90. najczęściej zainteresowania poświęcono słownictwu (por. Anusiewicz... 1996 i Lubaś 2002) oraz zagadnieniom budowy tekstu potocznego i komunikacji potocznej (por. Boniecka 1999, Labocha 1990, Żydek-Bednarczuk 1994).

Szeroko pojęty **styl naukowy** również dopiero w latach 70. zwrócił na siebie uwagę językoznawców (zob. Gajda 1982). Najważniejsze publikacje powstały od początku lat 90. dotyczą ogólnie języka naukowego (Chojecki 1997, Gajda 1999, Pelc 2000), terminologii naukowej (Gajda 1990), a także pododmian popularno-naukowej (Starzec 1999) i dydaktycznej (zob. m.in. Rittel 1997 i Kawka 1999). W tradycyjnie wydzielanym, choć mocno zróżnicowanym wewnątrznie **stylu publicystycznym** uwagę badaczy przyciągały zwłaszcza poddmiiany polityczna, reklamowa oraz styl mediów. Językowi polityki poświęcone są m.in. następujące prace: Głowiński 1990, 1992, 1992a, 1993, 1995, 1996 i 1999, Bralczyk 2001, Kamińska-Szmaj 1994 i 2002, Czyżewski... 1997. Językowym aspektem reklamy zajął się J. Bralczyk (1997). O języku mediów traktuje m.in. T. Goban-Klas (2001, por. też Bralczyk... 2000).

Spośród prac, które obiektem badania czynią **styl administracyjno-prawny**, na szczególną uwagę zasługują prace E. Malinowskiej (zwłaszcza 2001) oraz J. Pieńkosa (1999) i M. Zielińskiego (2002).

Lata 90. przyniosły wzmożone zainteresowanie **stylem religijnym**, por. Adamek... 1999, Bajerowa... 1993, Bieńkowska 2002, Greszczuk 2000, Kamińska 1997 i 1998, Leszczyński 1998, Przyczyna 2000.

Cechą charakterystyczną ostatnich lat jest też wyraźna „rehabilitacja” stylistyki praktycznej, por. Miodunka 1998. Pojawia się coraz to więcej różnego rodzaju poradników pisania i mówienia zorientowanych na określone grupy użytkowników języka. O ile początkowo były to przekłady przeważnie prac amerykańskich, teraz narasta liczba oryginalnych opracowań polskich. *Lekcja pisania* (Kraków 1998) dotyczy sztuki pisania artystycznego. Na style nieartystyczne nastawione są m.in. prace: Fras 1999, Jadackiej 2002, Korolko 2001, Maćkiewicz 1995, Przybylskiej... 2001, Siwek 1992.

Literatura

- Adamek Z., Koziara S., red., 1999, *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego*, Tarnów.
- Anusiewicz J., Skawiński J., 1996, *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa.
- Awdziejew A., 1987, *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzi*, Kraków.
- Awdziejew A., red., 1999, *Gramatyka komunikacyjna*, Warszawa-Kraków.
- Bachórz J., Kowalczykowa A., red., 1991, *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, Wrocław [wyd. II 1995].
- Bajerowa J., Karpluk M., Leszczyński Z., red., 1993, *Język a chrześcijaństwo*, Lublin.
- Balbus S., 1990, *Intertekstualność a proces historycznoliteracki*, Kraków.
- Balbus S., 1993, *Między stylami*, Kraków.
- Bartmiński J., 1977, *O derywacji stylistycznej. Gwara ludowa w funkcji języka artystycznego*, Lublin.
- Bartmiński J., 1990, *Folklor - język - poetyka*, Wrocław.
- Bartmiński J., red., 1990, *Językowy obraz świata*, Lublin.
- Bartmiński J., red., 1993, *Współczesny język polski*, Wrocław (wyd. II, Lublin 2001).
- Bartmiński J., Boniecka B., red., 1998, *Tekst. Problemy teoretyczne*, Lublin.
- Bernacki M., Pawlus M., 1999, *Słownik gatunków literackich*, Bielsko-Biała.
- Bieńkowska D., 2002, *Polski styl biblijny*, Łódź.
- Bolecki W., 1991, *Preteksty i teksty. Z zagadnień związków międzytekstowych w literaturze polskiej XX w.*, Warszawa.
- Bolecki W., Tomasik W., red., 1995, *Poetyka bez granic*, Warszawa.
- Bolecki W., Opacki J., red., 2000, *Genologia dzisiaj*, Warszawa.
- Boniecka B., 1999, *Lingwistyka tekstu : teoria i praktyka*, Lublin.
- Bralczyk J., 1997, *Język na sprzedaż*, Warszawa.
- Bralczyk J., 2001, *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*, Warszawa.
- Bralczyk J., Mosiołek-Kłosińska K., red., 2000, *Język w mediach masowych*, Warszawa.
- Brodzka A. i inni, red., 1992, *Słownik literatury polskiej XX wieku*, Wrocław.
- Brzozowska D., 2000, *O dowcipach polskich i angielskich*, Opole 2000.
- Budzyk K., red., 1946, *Stylistyka teoretyczna w Polsce*, Warszawa.
- Chojecki A., 1997, *Mowa mowy. O języku współczesnej humanistyki*, Gdańsk.
- Czyżewski M., Kowalski S., Piotrowski A., 1997, *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, Kraków.
- Dąbrowska E., 2001, *Teksty w ruchu. Powroty baroku w polskiej poezji współczesnej*, Opole.
- Dobrzyńska T., 1991, *Tekst. Próba syntezy*, „Pamiętnik Literacki” z. 2 (wyd. książkowe 1993).
- Dobrzyńska T., 1994, *Mówiąc przenośnie. Studia o metaforze*, Warszawa.

- Duszak A., 1998, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa.
- Dutka Cz. P., red., 2000, *Genologia i konteksty*, Zielona Góra.
- Fras J., 1999, *Dziennikarski warsztat językowy*, Wrocław.
- Gajda S., 1982, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Warszawa.
- Gajda S., 1983, *Styl jako humanistyczna struktura tekstu*, „Z polskich studiów slawistycznych”, seria VI, t. 2.
- Gajda S., 1990, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole.
- Gajda S., 1992, *Stylistics today*, „Stylistyka” I.
- Gajda S., red., 1995, *Przewodnik po stylistyce polskiej*, Opole.
- Gajda S., red., 1999, *Dyskurs naukowy - tradycja i zmiana*, Opole.
- Gajda S., red., 2001, *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski*, Opole.
- Głowiński M., 1990, *Nowomowa po polsku*, Warszawa.
- Głowiński M., 1992, *Rytuał i demagogia*, Warszawa.
- Głowiński M., 1992a, *Marcowe gadanie*, Warszawa.
- Głowiński M., 1993, *Peereliada. Komentarze dla słów 1976-1981*, Warszawa.
- Głowiński M., 1995, *Pismak 1863 i inne szkice o różnych brzydkich rzeczach*, Warszawa.
- Głowiński M., 1996, *Mowa w stanie obłączenia (1982-1985)*, Warszawa.
- Głowiński M., 1999, *Końcówka*, Kraków.
- Głowiński M., 1997-2000, *Prace wybrane*, t. 1-5, Kraków.
- Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J., 1975, [wyd. III poszerzone i porawione 1997] *Słownik terminów literackich*, Wrocław.
- Goban-Klas T., 2001, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa.
- Greszczuk B., 2000, *Archetypy starotestamentowe w polskich przekładach Psalmów*, Rzeszów.
- Handke K., 1997, *Stylistyka*. – Handke K., Rzetelska-Feleszko E., red., *Przewodnik po językoznawstwie polskim*, Wrocław, s. 187-201, 397-405.
- Hoffmannová J., 1997, *Stylistyka a ... Současná situace stylistiky*, Praha.
- Hutnikiewicz A., Lam A., red., 2000, *Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa.
- Jadacka H., 2002, *Poradnik językowy dla prawników*, Warszawa.
- Kamińska M., red., 1997, *W kregu pism papieża i tekstów biblijnych*, Łódź.
- Kamińska M., Umińska-Tytoń E., red., 1998, *Funkcje słowa w ewangelizacji*, Łódź.
- Kamińska-Szmaj I., 1994, *Judzi, zohydza, ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919-1923*, Wrocław.
- Kawka M., 1999, *Dyskurs szkolny. Zagadnienia języka*, Kraków.
- Kita M., 1998, *Wywiad prasowy. Język-gatunek-interakcja*, Katowice.
- Klemensiewicz Z., 1961, *W kregu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1969, *Ze studiów pod językiem i stylem*, Warszawa.
- Korolko M., 2001, *Retoryka i erystyka dla prawników*, Warszawa.

- Kostkiewiczowa T., 1996, *Oda w poezji polskiej. Dzieje gatunku*, Warszawa.
- Kostkiewiczowa T., red., 1977, *Słownik literatury polskiego oświecenia*, Wrocław [wyd. II, 1991].
- Kurkowska H., 1965, *La stylistique polonaise en 1944-1964*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich”, z 1 [przekład polski: Kurkowska 1991].
- Kurkowska H., 1991, *Polszczyzna ludzi myślących*, Warszawa.
- Kurkowska H., Skorupka S., 1959, *Stylistyka polska*, Warszawa.
- Labocha J., 1990, *Opowiadania ludowe ze Śląska Cieszyńskiego w Czechosłowacji w świetle pragmatyngwistyki tekstu*, Kraków.
- Leszczyński Z., red., 1998, *Czterechsetlecie Unii Brzeskiej. Zagadnienia języka religijnego*, Lublin.
- Lubaś W., red., 2002, *Słownik polskich leksemów potocznych*, t. 1, Kraków.
- Maćkiewicz J., 1995, *Jak pisać teksty naukowe*, Gdańsk.
- Makuchowska M., 1998, *Modlitwa jako gatunek języka religijnego*, Opole.
- Malinowska E., 2001, *Wypowiedzi administracyjne. Struktura i pragmatyka*, Opole.
- Markiewicz H., 1965, *Główne problemy wiedzy o literaturze*, Kraków.
- Markiewicz H., 1996-1998, *Prace wybrane*, t. 1-6, Kraków.
- Markiewicz H. (red.) 1998, *Problemy teorii literatury*, seria 4, *Prace z lat 1985-1999*, Wrocław.
- Mazur J., 1986, *Organizacja tekstu potocznego. Na przykładzie języka polskiego i rosyjskiego*, Lublin.
- Mazur J., 1990, *Styl i tekst w aspekcie pragmatycznym*, „Socjolingwistyka” IX.
- Mayenowa M.R., 1974, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wrocław [wyd. II, 1978].
- Mayenowa M.R., 1993, *Studia i rozprawy*, Warszawa.
- Michałowska T., red., 1990, *Słownik literatury staropolskiej*, Wrocław [wyd. II 1998].
- Michałowska T., Goliński Z., Jarosiński Z., red., 1996, *Wiedza o literaturze i edukacji*, Warszawa.
- Miodunka W., red., 1998, *Edukacja językowa Polaków. II Forum Kultury Słowa*, Kraków.
- Nycz R., 1993, *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*, Warszawa.
- Nycz R., 1997, *Język modernizmu*, Wrocław.
- Nycz R., red., 1992, *Po strukturalizmie. Współczesne badania teoretycznoliterackie*, Wrocław.
- Ostaszewska D., red., 2000, *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1, Katowice
- Pelc J., red., 2000, *Język współczesnej humanistyki*, Warszawa.
- Pieńkos J., 1999, *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie - prawo w języku*, Warszawa.
- Pisarek W., red., 1999, *Polszczyzna 2000. Ogródzie o stanie polszczyzny*, Kraków.
- Pisarkowa K., 1975, *Składnia rozmowy telefonicznej*, Wrocław.
- Pisarkowa K., 1994, *Z pragmatycznej stylistyki, semantyki i historii języka. Wybór zagadnień*, Kraków.

- Pisarkowa K., 1998, *Pragmatyka przekładu. Przypadki poetyckie*, Kraków.
- Przybylska R., Przyczyna W., red., 2001, *Retoryka dziś. Teoria i praktyka*, Kraków.
- Przyczyna W., 2000, *Kaznodziejski przekaz opowiadań biblijnych*, Kraków.
- Rittel T., Ożdżyński J., red., 1997, *Dyskurs edukacyjny*, Kraków.
- Sarnowska-Temeriusz E., 1995, *Przeszłość poetyki. Od Platona do Giambattisty Vica*, Warszawa.
- Siwek G., 1992, *Przepowiadać skuteczniej. Elementy retoryki kaznodziejskiej*, Kraków.
- Skubalanka T., 1984, *Historyczna stylistyka języka polskiego*, Wrocław.
- Skubalanka T., 1991, *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*, Lublin (wyd. II – 2000).
- Skubalanka T., 1995, *O stylu poetyckim i innych stylach języka*, Lublin.
- Skubalanka T., 2001, *Podstawy analizy stylistycznej*, Lublin.
- Skubalanka T., red., 1988, *Stylistyczna akomodacja systemu gramatycznego*, Wrocław.
- Skwarczyńska S., 1954–1965, *Wstęp do nauki o literaturze*, t. 1–3, Warszawa.
- Sławiński J., 1998–2001, *Prace wybrane*, t. 1–5 Kraków.
- Sławkowa E., red., 2000, *Kategorie pragmatyczne w tekście literackim*, Goleniów.
- Starzec A., 1999, *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Opole.
- Tabakowska E., 2001, *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, Kraków.
- Wierzbička A., 1983, *Genry mowy*. – Dobrzyńska T., red., *Tekst i zadanie*, Wrocław.
- Wilkoń A., 1977, *Język i styl tekstu literackiego*, „Język artystyczny”, t. 1.
- Wilkoń A., 1987, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice (wyd. II 2001).
- Wilkoń A., 1999, *Język artystyczny. Studia i szkice*, Katowice.
- Wilkoń A., 2002, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*, Kraków.
- Witosz B., red., 2001, *Stylistyka a pragmatyka*, Katowice.
- Wronkowska S., Zieliński M., 1993, *Problemy i zasady redagowania tekstów prawnych*, Warszawa.
- Wronkowska S., Zieliński M., 1997, *Zasady techniki prawodawczej. Komentarz*, Warszawa.
- Wyderka B., 2002, *Przedziwny wszędzie. O stylu Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego na tle tendencji stylistycznych poezji polskiego renesansu*, Opole.
- Wyka M., red., 1991, *Polski esej. Studia*, Kraków.
- Ziomek J., 1990, *Retoryka opisowa*, Wrocław.
- Ziomek J., Sławiński J., red., 1995, *Między tekstami. Intertekstualność jako problem poetyki historycznej*, Warszawa.
- Żydek-Bednarczuk U., 1994, *Struktura tekstu rozmowy potocznej*, Katowice.